

Anders Kalat

Slavoj Žižek och kristendomens politiska radikalitet

Slavoj Žižek vill i texten »Kristus frikoppling« visa på den kristna traditionens radikalitet. Som läsare bör man dock fråga sig vilket förhållningssätt Žižek själv har till kristendomen. Här ryms en djup problematik. Kan vi som lever i västerlandet idag sägas tillhöra en kristen tradition, och i så fall – på vilket sätt?

Žižek ställer, å ena sidan, egentligen aldrig denna fråga som en kulturfråga, det vill säga som en fråga huruvida vi idag lever i enlighet med en viss kristen tradition. Vi kan därför, utifrån denna aspekt, ta hans bekännelse till det kristna arvet med en nypa salt. Žižek predikar snarare kristendomens förtjänster utifrån sina egna teoretiska premisser. I sitt resonemang likställer han därmed –

på en viss nivå – kristendomen med sekulära världsåskådningar och ideologier, och kristendomen får tillsammans med marxismen visa på en väg ut ur den läsning som det rådande liberala och mångkulturalistiska – och som en förutsättning för detta, det kapitalistiska – samhället bär på.

Å andra sidan, och på en annan nivå, är det just till kristendomen som Žižek vänder sig. Detta kan verka stötande i en tid då religionsdialog och synkretism är ledstjärnor, men med Žižeks perspektiv innebär det snarare ett motstånd mot den förmenta neutralitet som uttrycks i den liberala föreställningen om en obundenhet i förhållande till såväl sin egen som till andras kulturer. Att kokettera

med det exotiska är inte desto mindre en form av kulturimperialistisk aktivitet. Det innebär att diskussionen om kristendomen blir – förmedlat av det moderna – till en diskussion om platsen för dagens politiska strider. Kristendomen blir således en möjlighet att inte bara inom den rådande ramen för politiska tråtor ställa den ena ideologin framför den andra, utan istället att i grunden visa hur denna ram själv, redan från början, omöjliggör vissa ställningstaganden.

Kristendomen och marxismen delar alltså något, men vad de delar får vi först reda på genom att gå omvägen genom de kulturella avtrycken från vår egen tid. Jag vill därför peka på en viss problematik som kan vara en av ingångarna i texten. Visserligen kan detta vara att begå våld på den frenetiska teoretiska dans Žižek genomför i sin text. Jag har å andra sidan i en inledning större ansvar för läsaren än Žižek har, speciellt med tanke på att den text vi publicerar endast är ett utdrag ur hans *The Fragile Absolute*.

För att se denna underliggande problematik får man som läsare dessvärre bedriva ett slags arkeologi: i resonemangen ekar klanger från andra resonemang och utan att förment försöka etablera en början – och med risk att låta mina egna

personliga intressen färga framställningen – vill jag mena att frågan om hur subjektet konstitueras tillhör kärnfrågorna i Žižeks teoretiska projekt. Detta är nu inte så märkligt då Žižeks syfte är att låta marxism och psykoanalys mötas. I bakgrunden till hans verksamhet ligger dock ett avståndstagande gentemot en viss form av politisk filosofisk antropologi – kalla den kommunitaristisk, liberalt mångkulturalistisk, det är utan betydelse. Tanken att »frågan om människan« endast skulle kunna avgöras genom att man avtäckar de gemenskaper som denna människa är »inbäddad« i, får kritik från Žižek. Denna – i sin extrema tappning organiska – samhällsuppfattning angriper han genom att visa hur den berättelse som vi alla ingår i alltid bär på en nödvändig stödjepunkt, en dold berättelse som direkt motsäger, men samtidigt är nödvändig för att upprätthålla den officiella berättelsen.

Kulturen – den symboliska ordningen, kittet i det civiliserade samhället – bärs alltså upp av historien om den incestuösa urfadern som har en privilegierad tillgång till kvinnorna och som mördats för kulturens skull (en måhända slarvig representation av Freuds civilisationsteori).¹ På samma sätt, fast

1. Žižek bollar fram och tillbaka med tanken om en ursprunglig handlings (fadersmordet) kausala relation till en synkron struktur. Vad fungerar som en fantasm – det vill säga något som täcker över det verkliga traumat – till vad? Resonemanget utmynnar i – så gott som jag förstår det – i ett avståndstagande gentemot varje försök till grundläggning oavsett denna grundläggnings karaktär. Varje sådant tänkande – skulle Heidegger uttrycka det – bär på den västerländska metafysikens varaglömska som vi måste bryta oss ur för att undvika de onödiga dikotomier som förmörkar vårt tänkandes horisont.

ändock inte identiskt, har den liberala mångkulturalismen – en allomfattande tolerant attityd som är fullständigt inklusiv för alla som vill vara med – sina egna trauman. För det är som ett trauma, en bit, ett element som ej kan integreras i den symboliska ordningen utan hela tiden hotar att underminera den, som denna inofficiella berättelse fungerar. Ett sådant trauma, som liksom ett spöke – ständigt återkommer en spökmetaforik hos Žižek och det är omöjligt att bortse från allusionen till det *Kommunistiska manifestet* – hemsöker den liberala världsordningen, är Balkan som antingen representeras som exotisk plats där västvärldens anemi momentan upphävs, eller som den ort där stamliknande grupper, liksom sprungna ur medeltiden (i bemärkelsen tiden före Upplysningen), bekriagar varandra, i något av en negativ version av Foucaults heterotopi.²

Detta sätt att tänka (för jag vill undvika att göra dessa resonemang synonyma med varandra; snarare vill jag visa på ett tillvägagångssätt hos Žižek och tar därmed inte ställning till huruvida samma drama utspelar sig i olika terränger) kan också överföras till frågan om kapitalismens relation till dagens liberala samhälle. Kapitalismen är, hos Žižek,

ett trauma på så sätt att den idag inte tillåts – eller kan – tematiseras i den samtida debatten, och blir därmed i realiteten det som utgör den yttre gränsen för de hegemoniska konflikter om identitet som utkämpas.

Med detta i minnet blir det lättare att förstå Žižeks kritik av den liberala mångkulturalismen i kommunitaristisk tappning (den rationalistiska liberala skolan, där individen anses stå för sig själv som en annan Robinson, är inte ens värd kritik); denna overrideologi blundar helt för de spöken som hemsöker gemenskapen, de röster som stör den självgodhet som där råder, och därmed visar hur den harmoniska sittlighet³ alltid redan från början är genomsyrad av dess motsats(er) – må det nu vara klassers antagonism eller skinheads vredesutbrott: sådant som av liberaler brukar dras över samma kam, och kort och gott ses som uttryck för ren irrationalitet.

Vad har då allt detta att göra med kristendomen? Žižek visar i sin text på hur kristendomen på ett sätt kan sägas vara en uppgörelse med en syn på samhället (eller kosmos, för den delen) där det gudomliga representeras av en balans i tingens ordning: var sak, eller människa, på sin plats. Kristendomen

2. För en diskussion av Foucault om detta begrepp se *Fronesis* nr 2, Michel Foucault, »Rum, makt och kunskap«.

3. »Sittlighet« kan lättast beskrivas som den etiska dimension av våra liv som kopplas till en gemenskap. Därigenom menar Hegel att etiken inte kan förstås som något som endast är grundat på rationella överväganden. Istället förutsätter exempelvis den kantianska förnuftsmoralen en gemenskap som ger innehåll till de etiska övervägandena.

vänder snarare upp och ned på en slik ordning och låter dem som tidigare fullständigt utesluts från hierarkin, de lägsta av de lägsta, bli representanter för den nya ordningen.⁴ Denna gest har kristendomen gemensamt med marxismen och det är av intresse att notera hur Marx i just den skrift som brukar åberopas när relationen till religionen kommer på tal – *Inledningen till kritiken av den hegelska rättsfilosofin*, med sitt klassiska »religionen är folkets opium« – i själva verket låter framtiden inkarneras av proletariatet i en typisk messiansk teleologi. Kristendomen medför alltså ett brott gentemot den ordning vi befinner oss i: vi begärs klippa banden med tidigare lojaliteter och uppfyllda av den heliga ande upplyftas till dådkraft i kampen för det nya samhället.

Kristendomens omkullkastande av de samhällseliga hierarkierna ska dock inte jämföras med en allmän humanistisk rörelse där det enskilda hos människorna suddas ut till förmån för den abstrakta människan. Istället är det genom en ny gemenskap (kristendomens) som kategorin människa får sitt innehåll.⁵ Då vi blir kallade, skulle man kunna säga. Det finns en uppenbar likhet mellan detta och Louis Althusserns exempel på vad han kallar ideologins interpellering av subjekten, varigenom dessa subjekt konstitueras. Althusserns ideologibegrepp innefattar just själva subjektets födelse varför det efter honom är svårt att ställa människan mot ideologin, då ideologins högsta uppgift är att producera idén om denna människa. Exemplet framför andra, i Athus-

4. Givetvis har en liknande organisk samhällssyn lika snabbt etablerat sig i institutionen kyrkan.

5. Det kan vara på sin plats att här göra en kort utvikning från ämnet och diskutera Žižeks tyttnad om andra religioner än kristendomen och judendomen (och, i mycket korta ordalag, även buddhismen). Även islamister – alltså de som brukar benämnas som fundamentalister i västerlandet – brukar mena att det är i ljuset av islam som mänskliga rättigheter och universalismens uppkomst kan förklaras. Exempelvis menar Sayyid Qutb, som var ledande i det muslimska brödraskapet och därför avrättades i Egypten, att idén om människan kan härledas från islam: »När islam först uppenbarades, var mänsklig värdighet förbehållen vissa klasser och familjer. Vad massorna beträffar, var de enbart paria – berövade varje uns av värdighet eller värde. Islam förkunnade med kraft människans värdighet såsom härrörande sig från hennes mänskliga existens som sådan; inte från några slumpmässiga egenskaper som ras, färg, klass, förmögenhet eller samhällsposition. Människans verkliga rättigheter är också härledda från hennes status som människa, vilket i sin tur har ett och samma ursprung för alla«. Till Žižeks försvar kan förvisso sägas att hans syfte inte är att undersöka arvet från islam, men det är ändå anmärkningsvärt att den tredje abrahamitiska religionen överhuvud inte nämns (judendomen får stort utrymme) samtidigt som exempelvis buddhismen i vissa aspekter lyfts fram som likställd med kristendomen.

sers framställning, är just hämtat från kristendomen.⁶

Žižek vänder alltså Althusser på huvudet. Det som var ideologi, maktens anrop, blir nu själva förutsättningen för att man skall kunna bryta sig ut ur de hävdvunna sederna och vända sig mot dem. Žižek är förvisso inte den förste att visa på detta utan erkänner öppet sin skuld till Althusserns lärjunge Alain Badiou.⁷

Žižek avslutar sin text med en möjlig (eller kanske vi ska säga trolig) invändning: är det inte så att kristendomen i själva verket endast verkar för jämlikhet i den andliga dimensionen; att vi, såsom Luther gör, kan skilja mellan två olika regementen: ett världsligt och ett andligt, och där lagen skall gälla i det världsliga då vi alla är syndiga och otill-

räckliga varelser. Žižek bemöter denna anklagelse genom att hävda att kristendomens radikalitet just ligger i att den attackerar det obscena supplement som jag tidigare diskuterade att Žižek menar ligger i varje samhällelig berättelse. Kristendomen är alltså hos Žižek inte så mycket en kritik av den officiella ideologin som av den dolda berättelse som ligger bakom och stödjer det officiella. Det är med detta i minnet som vi kan förstå hur kristendomens kärleksbuds-kap förmår – genom att det i kärleken just ligger att man skall skära banden med den symboliska ordningen – att överskrida den kortslutning som idag ligger i den hedonistiska världsordningens enda krav – njut!

6. »Jag vänder mig till dig, en mänsklig varelse vid namn Pierre (alla individer anropas med sitt namn, i den passiva betydelsen att det aldrig är han själv som ger sig sitt Namn), för att säga dig att Gud existerar och att du måste stå till räkenskap inför honom. Den tillfogar: det är Gud som vänder sig till dig genom min röst (skriften har samlat Guds ord, traditionen har överbringat dem och den ofelbara påvestolen fastlagt dem på »ömtåliga« punkter). Den säger: detta är vad du är: du är Pierre! Detta är ditt ursprung: du har skapats av Gud i all evighet, även om du är född år 1920 efter Kristi födelse! Detta är din plats i världen! Detta är vad du har att göra! Härigenom, om du följer »kärlekens väg«, blir du frälst, du Pierre, och upptagen i Kristi strålände skara! osv...« Louis Althusser, *Filosofi från proletär klasståndpunkt* (1976), s 147.

7. Alain Badiou, *Saint Paul. la fondation de l'universalisme* (1997). Denna bok är ännu inte översatt till vare sig engelska eller svenska (utkommer dock på engelska under 2001 på förlaget Verso). Intresserade, som inte behärskar det franska språket, hänvisas istället till Badiou's etik som finns i norsk översättning, (*Etikken: Essay om erkjennelsen av det onde*, 1996). Žižek har ett utförligare resonemang om Badiou i sin *The Ticklish Subject* (1999).